

УДК 336.012. 23

КОНЦЕПЦІЯ ПЕРЕХОДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА МОДЕЛЬ СТІЙКОГО ЗРОСТАННЯ З УРАХУВАННЯМ СОЦІО-ЕКОНОМІКО-ПОЛІТИЧНИХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ

К. І. Кіріченко, асистент кафедри управління

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 4007, Україна

У статті обґрунтовано, що для проведення ефективних реформ в національній економіці України з метою її переходу на модель стійкого зростання необхідно враховувати трансекторальну соціо-економіко-політичну взаємодію. Для цього необхідно оцінити в ретроспективі збалансованість та стійкість економічного, соціального та політичного розвитку України, ідентифікувати джерела виникнення системних ризиків, виявити інструменти державного впливу, які стимулюють та стримують соціо-економіко-політичне зростання України. Важливо спрогнозувати оптимістичний, реалістичний та песимістичний сценарії перебігу реформ соціо-економіко-політичного розвитку, що забезпечить формування своєчасних та дієвих превентивних заходів нівелювання деструктивних чинників впливу на стійкість зростання України.

Ключові слова: національна економіка, стійке зростання, соціо-економіко-політичні взаємозв'язки, міжсекторна дифузія, трансмісійні ефекти, сценарії реформ.

ВСТУП

Наслідки світової та вітчизняної економічної кризи 2008-2009 рр. та складність відновлення позитивних темпів соціально-економічного розвитку вказують на недооцінення системних зв'язків між економічними, соціальними та політичними рішеннями та масштабності впливу системних ризиків на довгострокову здатність національної економіки підтримувати макроекономічну збалансованість та рівновагу. Мейнстрімом сучасних досліджень Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва і розвитку є пошук ефективних механізмів подолання міжсекторних диспропорцій та забезпечення гармонізованого задоволення соціально-економічних потреб суспільства. Враховуючи фрагментарність наявного світового наукового доробку в досліджуваній проблематиці, а також значну специфічність ендегенної природи процесів соціо-економіко-політичної конвергенції та реакції національної економіки на екзогенні шоки, актуальним є розробка оригінального, адаптованого до умов України механізму переходу на модель стійкого зростання.

ПОСТАВЛЕННЯ ЗАВДАННЯ

Дослідження внутрішніх взаємозв'язків економічних, політичних та соціальних процесів під впливом непрогнозованих біфуркаційних змін та закономірностей виникнення системних ризиків визнана міжнародною експертною спільнотою однією з найважливіших невирішених наукових проблем світового рівня. У роботі [1] побудовано моделі просторово-порівняльного аналізу позиції України в системі міжнародних індексів і рейтингів, реалізовано моделі оцінки та аналізу рівня соціально-економічної нерівності і диспропорцій регіонального розвитку. Автори монографії [2] на основі узагальнення теорії та практики економічного районування, розміщення продуктивних сил і регіональної економіки надали характеристику регіональних соціо-еколого-економічних систем як об'єкта моделювання та прогнозування; розроблено новий підхід до формування методологічного базису системного моделювання, прогнозування та діагностики соціально-економічного розвитку регіонів України з урахуванням тіньової економіки. Авторами роботи [7] на основі динамічної моделі доведено вплив політичної нестабільності на збільшення

соціальної мобільності. В той же час, дослідження [2, 7] враховують лише регіональний аспект соціально-економічного розвитку, а робота [2] враховує вплив тіньових процесів при моделюванні рівня соціально-економічного розвитку територій. У роботі [3] розглянуто основні засади використання методів математичного моделювання для оцінювання та прогнозування соціально-економічного розвитку територій, загальні підходи до формування моделей, а також підходи до формування прогнозного блоку моделей соціально-економічного розвитку територій на основі використання нейронних мереж. У роботі [4] запропоновано механізм використання нечіткої логіки для оцінювання індексу стійкості соціального середовища та його прогнозування шляхом апробації Марківської моделі. У роботі [5] з використанням методів економіко-математичного моделювання висунуто та підтверджено гіпотезу про негативний вплив соціальної нерівності населення на економічне зростання та політичну стабільність в країні. В роботі [6] емпірично підтверджено вплив економічної та політичної стабільності на демографічні процеси, розроблено адаптивну модель моделювання політики народжуваності та економічного розвитку, яка відображає взаємозв'язок між політикою, економічними та демографічними змінами на макро- і мікрорівні. У роботах [4, 6] представлено механізм визначення узагальнюючого показника, що характеризує стійкість соціальної сфери, та проаналізовано причино-наслідкові зв'язки між економічною і політичною ситуацією в країні та її вплив на різні елементи соціальної сфери. Як засвідчив аналіз вітчизняної та міжнародної практики у сфері дослідження соціо-економіко-політичних процесів, питання удосконалення методів виявлення взаємозв'язку між ними потребує подальшого розвитку. Саме тому актуальним завданням є розробка комплексного підходу до розгляду соціальних, економічних та політичних процесів як єдиної системи з подальшою розробкою концепції реформ.

Метою статті є систематизація теоретико-прикладних підходів та методичного інструментарію дослідження взаємозв'язку соціальної, економічної та політичної складових розвитку національної економіки для виявлення цільових орієнтирів для переходу на модель стійкого зростання та зменшення впливу системних ризиків в національній економіці.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розбалансованість та різновекторні зміни в соціальному, економічному та політичному середовищі України унеможливають повноцінний перехід на модель стійкого зростання та в сукупності провокують збільшення системних ризиків у національній економіці. Світовою та вітчизняною науковою спільнотою напрацьовано значний інструментарій досягнення стійкого балансу в кожній з цих сфер окремо, тоді як важливим сьогодні є застосування не фрагментарного, а системного підходу до вирішення цієї проблеми, що передбачає врахування взаємних конвергентних зв'язків та позитивних/негативних трансмісійних ефектів (явних та неявних) від соціальних, політичних та економічних рішень при перебудові національної економіки.

Важливим сьогодні є визначення оптимального співвідношення інтегральних цільових показників соціо-економіко-політичного розвитку, необхідного для виходу національної економіки України на траєкторію стійкого зростання та прогнозуванні їх відхилень від рівноважних значень внаслідок впливу системних ризиків. Актуальним завданням сьогодні є розробка концепції реформ в Україні, що міститиме систему взаємопов'язаних збалансованих антикризових та превентивних заходів для досягнення розрахованих цільових показників, диференційованих для різних сценаріїв розвитку національної економіки.

За роки незалежності позиції України в багатьох світових рейтингах значною мірою знизилися. Зокрема, у 1995 році за індексом економічної свободи Україна займала 95 позицію, тоді як у 2016 році - вже 162. Схожа динаміка прослідковується

й по іншим індикаторам: індексу розвитку людського потенціалу, індексу сприяння корупції, індексу верховенства закону. Дані факти наявно засвідчують необхідність не просто декларування, а реального проведення реформ в Україні. Тому розробка концепції реформи, в основі якої лежить ретроспективний аналіз соціальних, економічних та політичних процесів в Україні, є вкрай необхідним для національної економіки.

Підтвердженням зазначеної тези є дані індексу трансформації Bertelsmann Stiftung's, який аналізує та оцінює якість демократії, ринкової економіки та політичного управління в 129 раз-країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою. Він вимірює успіхи і невдачі на шляху до демократії, заснованої на верховенстві закону і соціально відповідальній ринковій економіці (рис. 1)

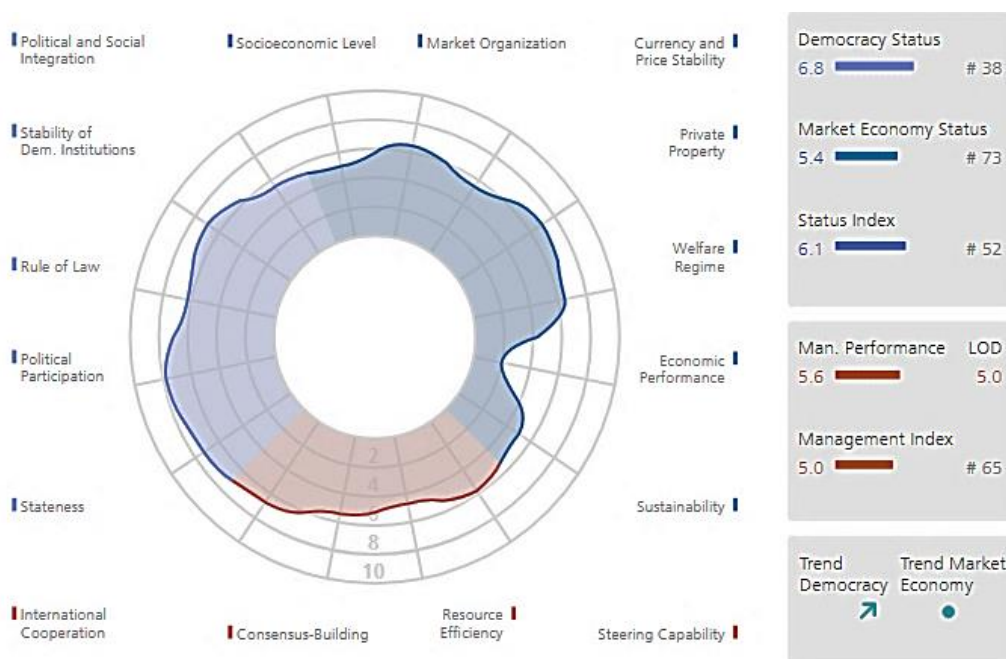

Рисунок 1 – Індекс Bertelsmann Stiftung's для України за 2016 рік [8]

Функціонування національної економіки як відкритої складної самоорганізованої соціально-економічної системи обумовлює виникнення явних або неявних конвергентних зв'язків між соціальними, політичними та економічними рішеннями в державі. Це призводить до появи мультиплексивних ефектів. Ці ефекти накладаються один на одного, схильні до багатоканальної міжсекторної дифузії, що провокує виникнення та поширення системних ризиків, негативні наслідки яких суттєво підсилюються в нестабільності. Врахування при розробці концепції реформ в країні механізмів раннього виявлення та попередження системних дисбалансів внаслідок цих трансмісійних ефектів забезпечує більш широкі можливості у стимулюванні економічного зростання.

Так, в роботі [9] наведено практичні рекомендації щодо моделювання статичних (на конкретну дату) та динамічних (за певний проміжок часу) комплексних оцінок стабільності на основі моделі трикутника "економічна, політична і соціальна сфера". В цій роботі автори представили власні розрахунки узагальнених характеристик економічного, соціального та політичного розвитку як середньозважених нормалізованих значень за період 1992-2012 рр. для України та Франції.

Прийнявши за основу логіку роботи [9], проведемо оцінку динаміки нормалізованих загальних характеристик економічного, соціального та політичного розвитку в Україні за інший часовий проміжок – 2000-2015 рр. Результати нашого дослідження демонструє рис. 2.

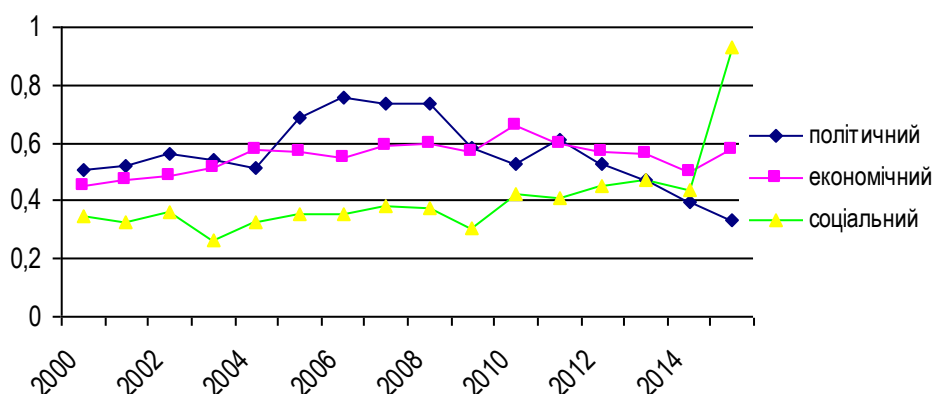

Рисунок 2 – Діаграма динаміки нормалізованих загальних характеристик економічного, соціального та політичного розвитку в Україні (власні розрахунки автора за методикою [9] на основі даних за 2000-2015 рр., джерело статистичних даних [10])

Як бачимо з рис. 2, найбільшу спадаючу динаміку в Україні має узагальнена характеристика політичної стабільності. Підтвердженням цих результатів є той факт, що за індексом політичної стабільності (Fragile States Index) Україна в 2015 р. обіймала 84 сходинку (дані журналу Foreign Policy [11]). Динаміка індексу та його складових за період 2006-2015 рр. наведено в табл. 1.

Таблиця 1 – Динаміка індексу політичної стабільності (Fragile States Index) України та його складових за період 2006-2015 рр.[11]

Рік	Позиція в рейтингу	Індикатор масштабу апарату забезпечення безпеки країни	Індикатор масштабу функціонування еліт	Кількість групових скарг	Індикатор економічного занепаду	Індикатор рівня «розшарування» доходів населення	Індикатор масштабу «відтоку мозків»	Індикатор легітимності влади	Індикатор доступності та масштабу надання публічних послуг	Індикатор рівня захисту прав людини та сили закону	Індикатор рівня демографічного тиску	Кількість біженців та переміщених осіб	Індикатор рівня зовнішнього втручання	Інтегральний індекс	Зважений індекс
2015	84	7,9	8,0	7,0	6,5	4,7	5,5	8,5	3,8	6,4	4,5	4,4	9,1	76,3	76,30
2014	113	4,7	8,0	6,4	5,5	5,0	5,4	8,0	3,9	6,1	4,5	3,4	6,3	67,2	67,20
2013	117	4,4	8,0	5,9	5,4	5,3	5,7	7,8	3,6	5,7	4,7	3,2	6,2	65,9	65,90
2012	113	4,3	8,0	6,2	5,7	5,6	6,0	7,7	3,9	5,4	5,0	2,9	6,5	67,2	67,20
2011	110	4,0	8,0	6,5	6,0	5,9	6,3	7,4	4,1	5,5	5,3	3,1	6,8	69,0	68,90
2010	109	3,8	7,9	6,9	6,3	6,2	6,6	7,2	4,0	5,3	5,6	3,1	6,6	69,5	69,50
2009	110	3,3	7,9	6,9	5,5	6,4	7,1	7,2	4,2	5,5	6,1	3,0	6,6	69,7	69,70
2008	108	3,0	7,9	7,2	5,0	6,7	7,3	7,3	4,5	5,9	6,5	3,2	6,3	70,8	70,80
2007	105	3,0	7,9	7,0	5,0	7,0	7,5	7,5	4,5	5,9	6,5	3,6	6,0	71,4	71,40
2006	86	3,0	7,5	7,2	4,5	7,0	7,5	7,0	5,5	5,9	7,0	3,8	7,0	72,9	72,90

Враховуючи дані, представлені на рис. 2 та в табл. 1, можна стверджувати, що при формуванні концепції переходу національної економіки України на модель стійкого зростання в економічних розрахунках слід враховувати похибку, пов'язану з

нестабільністю політичної ситуації та високим рівнем недовіри громадян до політичних інституцій.

За нашою пропозицією, процес розробки концепції переходу національної економіки України на модель стійкого зростання має відбуватися в наступній послідовності:

Етап 1. Ретроспективне дослідження соціального, політичного та економічного розвитку України та визначення релевантних важелів державного управління:

- розробка системи інтегральних індикаторів економічної, соціальної та політичної стійкості країни;
- емпіричне ретроспективне оцінювання стійкості соціального, економічного та політичного розвитку України;
- оцінка результативності інструментів державного впливу на соціальний, політичний та економічний розвиток України;
- виявлення «критичних біфуркаційних зон» державного втручання, вихід за межі яких обумовлює виникнення системних дисбалансів;
- визначення найбільш релевантних інструментів державного впливу в кожній з цих сфер – каталізаторів та стимуляторів економічного зростання.

Етап 2. Виявлення конвергентних зв'язків між соціальними, політичними та економічними реформами в Україні:

- виявлення явних/неявних конвергентних зв'язків між соціальними, політичними та економічними реформами в Україні;
- кількісне оцінювання мультиплексивних ефектів їх взаємодії,
- опис каналів міжсекторної дифузії мультиплексивних трансмісійних ефектів;
- побудова моделі для визначення оптимального співвідношення інтегральних таргетів соціо-економіко-політичного розвитку, необхідного для виходу національної економіки України на траєкторію стійкого зростання;
- оцінка динаміки біфуркаційних трансформацій в економіці України;
- кількісна оцінка наслідків впливу біфуркаційних трансформацій на ефективність проведених соціальних, економічних та політичних реформ в Україні;
- оцінка оптимального співвідношення інтегральних таргетів соціо-економіко-політичного розвитку України.

Етап 3. Побудова сценарію реформ в Україні для переходу на модель стійкого зростання:

- визначення системних ризиків зміни траєкторії стійкого зростання в Україні,
- визначення сили та напрямку впливу системних ризиків на соціальну, економічну та політичну стабільність в Україні;
- побудова динамічної моделі для прогнозування відхилень таргетів від рівноважних значень внаслідок впливу системних ризиків,
- прогнозування сценаріїв соціо-економіко-політичного розвитку України в залежності від специфіки державного імпульсного впливу на «критичні біфуркаційні зони» економічного, соціального та політичного розвитку;
- побудова чіткого покрокового алгоритму застосування важелів державного управління в Україні з диференціацією антикризових заходів для різних сценаріїв розвитку національної економіки;
- розробка системи антикризових та превентивних заходів раннього виявлення та попередження системних дисбалансів внаслідок трансмісійних ефектів в економіці України для кожного сценарію розвитку.

ВИСНОВКИ

Соціо-економіко-політичне середовище в Україні має свою специфіку та відмінності від інших країн, особливо враховуючи значний вплив військово-політичного конфлікту на Сході України. Тому комплекс інструментів державного управління та засади формування концепції стійкого розвитку, які є дієвими

закордоном, майже не діють в Україні. Одним із шляхів створення концепції реформ в Україні для переходу на модель стійкого зростання та зменшення системних ризиків є дослідження взаємозв'язків соціального, економічного та політичного розвитку України, які сформувалися протягом останнього десятиріччя, прогнозуванні сценаріїв їх системного поєднання з урахуванням впливу системних ризиків.

Важливими завданнями для подальших досліджень є розробка системи інтегральних індикаторів стійкості економічного, соціального та політичного зростання країни для емпіричного ретроспективного оцінювання рівнів стійкості відповідних векторів суспільного розвитку України. Також актуальним завданням є виявлення конвергентних закономірностей системного взаємозв'язку економічного, соціального та політичного розвитку країни. Це дозволило б виявити, формалізовано описати та кількісно оцінити мультиплексивні трансмісійні ефекти, які виникають як наслідок комплементарного впливу економічного, соціального та політичного розвитку країни, дослідити канали їх міжсекторної дифузії, виявити системні ризики та загрози, які змінюють траєкторію стійкого зростання України. Вирішення всіх цих завдань має бути спрямоване на визначення оптимального співвідношення інтегральних таргетів соціо-економіко-політичного розвитку, необхідного для виходу національної економіки на траєкторію стійкого зростання, а також прогнозування сценаріїв розвитку національної економіки України в залежності від специфіки державного імпульсного впливу на «критичні біфуркаційні зони» економічного, соціального та політичного розвитку, розробки для кожного з них системи антикризових превентивних заходів.

Все це створить фундамент формування ефективного механізму стабілізації соціо-економіко-політичного розвитку на національному та міжнародному рівнях, врахування міжсекторальних перетоків капіталу, транскордонної дифузії явних та латентних ефектів та ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Моделирование структурных элементов экономической безопасности державы в багатовимірній системі оцінки та аналізу / О. А. Сергієнко, Н. Л. Морозова, М. А. Шавлак // Вісник Університету банківської справи. – 2015. – № 1 (22). – С. 132-139.
2. Сухоруков А. І. Моделирование та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.
3. Моделирование соціально-економічного розвитку територій : наук.-метод. розробка / С. М. Ромашко, І. З. Саврас, Р. Г. Селівестов, Р. В. Юринець. – К. : НАДУ, 2014. – 44 с.
4. Абдуллаева Н. А. Нечеткое моделирование для оценивания и прогнозирования индекса устойчивости социальной среды / Н. А. Абдуллаева // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2012. – № 2. – С. 49-56.
5. Giskemo G. G. Exploring the relationship between socio-economic inequality, political instability and economic growth / G. G. Giskemo // CMI Working Paper. – 2012. – 35 p.
6. Yang Zining An Agent-Based Dynamic Model of Politics / Zining Yang // Fertility and Economic Development. – Retrieved from: http://computationalsocialscience.org/wp-content/uploads/2015/10/CSSSA_2015_submission_3.pdf.
7. Social Mobility and Stability of Democracy: Re-evaluating De Tocqueville / Daron Acemoglu, Daron Acemoglu, Konstantin Sonin. – Retrieved from : <http://economics.mit.edu/files/11473>.
8. Transformation Index BTI 2016. – Retrieved from : <https://www.bti-project.org/en/index>.
9. Kuzmenko O. Practical aspects of modeling the stable political and economic situation in the country on the basis of multi-criteria optimization methods / O. Kuzmenko // Journal of Strategic and International Studies. – 2014. – № 4, Vol. IX. – P. 17–24.
10. Статистичні дані країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://databank.worldbank.org>
11. Статистичні дані індексу політичної стабільності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fundforpeace.org/fsi/myfsi/myfsi-country-analysis>.

Надійшла до редакції 26 жовтня 2016 р.